

OSMANLI ERMENİ NÜFUSU HAKKINDA İSTATİSTİKİ BİLGİLER VE YABANCI KAYNAKLAR

AVİM

Analiz No : 2021 / 31

15.10.2021

Osmanlı Devletinin uyguladığı 1915 Sevk ve İskân kanunuyla ilgili tartışılagelen konuların başında Osmanlı devleti sınırları içinde yaşayan Ermeni nüfusun sayısı olduğu gelmektedir. Konuyla ilgili çalışmaların pek çoğunda farklı sayılara yer verilmekte, özellikle batı basınında ve akademisinde Türk kaynaklarının işaret ettiğinden çok daha yüksek sayıların verildiği görülmektedir. 1789 Fransız Devrimi sonrasında yayılan milliyetçilik akımından etkilenerek bağımsız bir devlet kurma hayaline kapılan dönemin Ermeni Patrikhanesinin ileri gelenlerinin Batılı devletlerin desteğini kazanmak amacıyla geliştirdiği bu istatistiki bilgiler, daha sonra Ermeni diasporası tarafından katlanarak dile getirilmiş ve zaman içerisinde toplam Ermeni nüfusunu aşan bir sayı olan 1.500.000 Ermeninin katledildiği şeklinde bir slogana dönüştürülmüştür.

Tanzimat dönemiyle birlikte merkeziyetçi anlayışın güçlenmesiyle Osmanlı devletinde nüfus sayımları yapılmaya başlanmıştır[1]. Merkezi bir nüfus idaresi kurulmuş, merkezden kazalara nüfus memurları gönderilmiştir.[2] Her ne kadar bütün nüfus sayımlarında o günün koşulları ve teknik yetersizlikler nedeniyle yeterli sonuçlar elde edememişlerse de 1893 yılında ve 1907 yıllarında yapılan nüfus sayımları kapsamlı ve doğru nüfus sayımları olarak anılmaktadırlar. Bu istatistikler yaşa, cinsiyete, etnik ve dini tabiiyete, medeni duruma göre bilgi vermektedir. Bu nedenle Osmanlı millet sistemi nüfuslarına dair bilgiler açısından başvurulabilecek önemli kaynaklardır.[3] Nitekim Kemal Karpatın Osmanlı nüfus istatistiklerine dayanarak hesapladığı Osmanlının toplam nüfusu 1893 yılı nüfus sayımına göre 17.388.562, 1905 nüfus sayımına göre 20.884.630dir[4]. 1893 yılındaki nüfus sayımına göre Osmanlıda yaşayan toplam Ermeni nüfus 1.157.519dur. Bu konuda kapsamlı araştırmaları olan Kamuran Gürün, sayımda meydana gelebilecek aksaklıkları hesaba katarak bu sayının 1.300.000e yaklaşabileceğini hesap etmektedir. Ermeni yazar Vahran Vardapetin de verdiği rakam yaklaşık 1.300.000 ila 1.500.000 arasındadır. Oysa Ermeni Patrikhanesinin batılı ülkelere verdiği sayı 3.000.000dur.[5]

Bu sayının doğru olamayacağı dönemin Fransız Dışişleri Bakanının dahi dikkatini çekmiştir.

Fransız Bakan Hanotaux 1896 Fransa Parlamentosunda yaptığı bir konuşmada;

> *Vaktiyle Ermeni Krallığını oluşturan eski eyaletlerin durumu size anlatılmıştı. Dicle ve Fırat Nehrinin kaynağından Hazar Denizi ile Karadeniz, Basra ve İskenderun körfezleri arasında bulunan vilayetler bildiğiniz gibi Rusya, İran ve Osmanlı Devleti gibi üç değişik hükümetin idaresi altındadır. Osmanlı Devletinin idaresinde bulunan ve şimdi tek tartışma konusu olan bu vilayetlerdeki Ermeni halkının, elimizdeki istatistiklerden anlaşıldığı gibi tüm Osmanlı ahalisine göre yüzde on üçden fazla olmadığı bir gerçektir. Anadolu vilayetlerindeki Ermenilerin toplam miktarı şüphesiz üç milyon değildir. Zaten Ermeniler bahsedilen eyaletlere eşit miktarda değil, bazı yerlerde sık ve bazı yerlerde dağınık bir şekilde bölünmüşlerdir.*

demiştir[6]. Bu ifadeler Patrikhanenin aktardığı bilgilerin doğruluğuna güvenilmediğinin de işaretini oluşturmaktadır.

Gene o dönemde bir politikacı ve Fransanın en güvenilir yayın organlarından birinde gazeteci olan Francis de Pressensé Ermeni Sorunu başlığıyla yazdığı bir makalesinde Osmanlı, Rusya ve İran topraklarında yaşayan Ermeni nüfus ayrımı yaparak bir hesaplama yapmaktadır. Pressenséa göre, Çarlık topraklarında 600.000 ila 700.000, İran topraklarında 300.000 ila 400.000, Osmanlı topraklarında ise 1.200.000 ila 1.300.000 arasında Ermeni yaşamaktadır.[7] Ermenilerin en kalabalık olduklarını iddia ettikleri Van, Bitlis, Erzurum ve Sivasta bile çoğunluk nüfusu oluşturmadıklarını, Müslüman tebaanın daha çok nüfusa sahip olduğu belirtilmektedir.[8] Pressensé, bu verilere bakılarak Ermeni milliyetçilerin çoğunluğu oluşturdukları iddiasıyla bağımsızlık ilan etmelerinin haklı bir gerekçesi olmadığını da söylemektedir.[9] Fransız Dışişleri Bakanı Hanotauxun da konuşmasında muhtariyet idaresi usulünün uygulanabileceği bir merkez oluşturulabilme ihtimalinin bulunmadığından bahsettiği görülmektedir[10].

Fransız politikacı ve gazeteci Pressenséin verileri Kamuran Gürünün aktardığı rakamlarla tutarlılık içerisinde görünmektedir. Fransız Dışişleri Bakanı da Pressensé ile benzer oranlardan bahsediyor gibi görünmektedir.

Zaman içerisinde dünyanın pek çok ülkesinde olduğu gibi Fransada dahi, bırakın toplam nüfusu savaş koşulları ile Sevk ve İskân süreci içinde, maalesef, hayatını kaybedenlerin sayısı olarak, 1.500.000 rakamı yerleşik kullanım haline gelmiştir. Oysa Fransız kaynakları dâhil olmak üzere pek çok kaynak 1892-1914 arasında Osmanlıda yaşayan toplam Ermeni nüfusun o kadar olmadığına işaret etmektedir.[11] Nüfus konusundaki tutarsızlığa dikkat çekmemizdeki amaç Osmanlının son dönemlerinde yaşananlar konusunda gerçeği ararken eleştirel yaklaşımın benimsenmesini desteklemektir. Zira uzun süredir Ermeni diasporasındaki tek taraflı anlatımın etkisinde olan Batı toplumu kendi arşiv kaynaklarını dahi görmezden gelebilecek kadar kalıplaşmış bir düşünceye hapsolmuş gibi görünmektedir.

**Fotoğraf: https://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/galeri/belgeler/.*

[1] Bülent Yıldırım, Osmanlı Devletinde Yapılan İlk Modern Nüfus Sayımına Göre (1881/1882-1893) Edirnedeki Ermeni Nüfusu, Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi I, Sayı 2 (2011): 86

[2] Yıldırım, Osmanlı Devletinde Yapılan İlk Modern Nüfus Sayımına Göre (1881/1882-1893) Edirnedeki Ermeni Nüfusu, s. 87

[3] Yıldırım, Osmanlı Devletinde Yapılan İlk Modern Nüfus Sayımına Göre (1881/1882-1893) Edirnedeki Ermeni Nüfusu, s.88

[4] Kamuran Gürün, Ermeni Dosyası, Bilgi Yayınevi (2012): 94.

[5] Gürün, Ermeni Dosyası, s.90-92.

[6] BOA. Y. A. HUS. 362/8 içinde Osmanlı Belgelerine Göre Ermeni-Fransız İlişkileri, ed Yusuf Sarınay, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü (2002): 82-92.

[7] Francis Pressense, La Questîon Armenienne, Revue des Deux Mondes , 1 Aralık 1895, 676-677. https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k753233/f747.item.

[8] Pressense, La Questîon Armenienne.

[9] Pressense, La Questîon Armenienne.

[10] BOA. Y. A. HUS. 362/8.

[11] Osmanlı Devletinde Ermeni Nüfusu, Türk Tarih Kurumu, erişim 15 Ekim 2021, s.11, http://dunyasavasi.ttk.gov.tr/upload/files/Ermeni_Dosyasi/Ittihat_Terakki/ErmeniNufusu.pdf.

Yazar Hakkında :

Atıfta bulunmak için: AVİM, . 2026. "OSMANLI ERMENİ NÜFUSU HAKKINDA İSTATİSTİKİ BİLGİLER VE YABANCI KAYNAKLAR." Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM), Analiz No.2021 / 31. Ekim 15. Erişim Kasım 22, 2026. https://www.avim.org.tr/public/index.php/tr/Analiz/OSMANLI-ERMENI-NUFUSU-HAKKINDA-ISTATISTIKI-BILGILER-VE-YABANCI-KAYNAKLAR

Süleyman Nazif Sok. No: 12/B Daire 3-4 06550 Çankaya-ANKARA / TÜRKİYE
Tel: +90 (312) 438 50 23-24 • **Fax**: +90 (312) 438 50 26
@avimorgtr
https://www.facebook.com/avrasyaincelemelerimerkezi
E-Posta: info@avim.org.tr
http://avim.org.tr

© 2009-2025 Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM) Tüm Hakları Saklıdır